

A keresztény tanítás tükröződése a Szent István-i befogadó eszmerendszerben

A tudomány létformája, hogy kutatási módszerei állandóan fejlődnek, az ismeretanyag egyre gyarapodik. Ám ezzel ellentétben elmondható az is, hogy a tudomány bizonyos területein lehet olyan megállapításokat tenni, amelyek hosszútávon érvényesek. A keresztény tanítás tükröződésének vizsgálata a Szent István-i befogadó eszmerendszerben – figyelembe véve a tudomány állandóan fejlődő jellegét – biztos alapokon áll azért, mert amint a Szent István-i államalapítás és egyházszervezés kiállta az idő évezredes próbáját, úgy ez kétszeresen elmondható a keresztény eszmerendszerről.

Az a keresztény hatás, amit leggyakrabban Szent István személyével kapcsolatban emleget a történetírás, lényegesen előbb kezdődött és sokkal többirányú volt, mintsem gondolná az ember. A magyarság, amíg a Kárpát-medencébe eljutott, hosszú utat tett meg, amikor pedig ide érkezett, nem lakatlan, teljesen üres térséget talált, hanem olyant, amely a kereszténységet már hosszú idő óta ismerte, még ha az esetenkénti folyamatosságot csak nagyfokú óvatossággal lehet is föltételezni. Sokkal több összetevő adja a magyar nép megtérésének a kezdeteit, mint ahogy azt a túlzott egyszerűsítés sugallja.

Amikor Szent István keresztény eszmeisége a vizsgálat tárgya, szükséges utalni két alapvető műre, az 1938-ban napvilágot látott Szent István Emlékkönyv három monumentális kötetére, aminek 50 év múltán egy rövidített reprint változatát a Szent István Társulat kiadott, illetve Györffy György 1977-ben megjelent monográfiára: István király élete és műve. Györffy György a Szent Istvánra vonatkozó kutatásokat megújította. Az ő alapvető műve, segít hogy a Szent István-i eszmerendszer a maga teljességében legyen a vizsgálat tárgya.

Miként lehet ezt megtenni? A történelem akkori szereplőinek segítségével. Kik voltak Szent István munkatársai? Honnan jöttek azok az idegenek, akár harcosok, akár egyháziak, akik egyrészt segítették Szent Istvánt a politikai hatalom megszilárdításában, másrészt előmozdították nemcsak a magyar nép kereszténnyé válását, a kereszténység átvételét – ami évtizedekkel hamarabb már elkezdődött –, hanem lehetővé tették azt is, hogy Szent István gondolatai – munkatárs közbejöttével – oly módon rögződjenek az Intelmek című írásműben, amelyről azt lehet mondani, hogy Magyarországon az első államelméleti mű. Ha azonban, az Intelmek csak államelméleti mű, akkor avitt történelmi emlék, ám abban – az államelméleti mű mellett – lényegesen több rejtezik. Nem tudni pontosan, hogy 1018 és 1031 között, mely esztendőben véglegesült pontos címén az erkölcsitanító könyvecske, de az biztos, hogy István király és munkatársai készítették, s főként nem tudjuk ki az a névtelen egyházi férfiú, aki a király gondolatait ragyogó nyelvi köntösbe öltöztette, hosszú időn keresztül elmélkedtek róla. Aki azonban a végleges formába öntötte, bár világot látott pap vagy szerzetes, komoly filozófiai-teológiai, állam- és társadalomelméleti jártassággal rendelkezett. A személyes hangvételű bevezető után a király maga sorolja föl a tíz kifejtendő témát. Melyek ezek? A katolikus hit megőrzésének fontossága, az egyház helyzetének megszilárdítása, a főpapok tisztelete, a főemberek, a katonák megbecsülése, kiméletelesség és elfogulatlan ítélkezés, a vendégek marasztalása és ellátása, a tanács fontossága, a gyermekek engedelmessége, a rendszeres imádság, és jószág, irgalmasság, valamint a többi erény. A VI. fejezet legtöbbet idézett része: „...a jövevényeket jóakarattal gyámolítsad és becsben tartsad, hogy nálad szívesebben tartózkodjanak, mintsem másutt lakjanak.” Az államelméleti mű utolsó mondata méltó zárása, egybefoglalása a királyi intelmeknek: „mindaz, amit föntebb vázoltunk együttesen alkotja a királyi koronát és ezek nélkül sem itt nem uralkodhat senki és az örök királyságba sem juthat el”.

Ennek a jelképes királyi koronának része az idegenek befogadása is. Vajon mindez csak a katonákra, a vitézekre, a hadakozókra vonatkozik, meg az egyháziakra, vagy pedig sokkal általánosabb értelmű? A kereszténység gyökereinél kell kezdeni a vizsgálódást, mégpedig az Ószövetség idején, hiszen az idegenek ott szerepelnek Izrael történetében. Amikor kialakult a választott nép, rögtön megfigyelhető az örök kísértés a bezárkózásra, az idegenek kirekeszté-

sére, arra, hogy csak a saját fajjal alkossanak közösséget. Izrael arra emlékezik, hogy ő is volt idegen, ezért át tudja törni az eszmei korlátokat, vagyis az elkülönülés vágyát. Izrael történelme kezdetén, az egyiptomi számkivetettség idején megélte, hogy mit jelent idegennek, s mit jelent számkivetettnek lenni a pusztai vándorlás során, aztán az Igéreték földjére megérkezni idegenként és ott otthon teremtteni. Ugyanakkor ez a szellemi folyamat ellentétes azzal, ami Izraelnek a legfőbb feladata: a monoteista eszmerendszer megőrzése. Elég a prófétákra gondolni, akik Izraelt állandóan figyelmeztetik erre a kötelességére, mert e feladat teljesítését állandóan fenyegeti az idegenekkel való barátkozás, az idegen népelemek befogadása, a velük való keveredés. Ugyanakkor a próféták arról is szólnak, hogy miként lehet megőrizni az egyistenhitet. Ezt az egészen szellemi, ábrázolhatatlan, szinte kifejezhetetlen Istenbe vetett hitet különösen nehéz volt megőrizni akkor, amikor a környező népek olyan istenekkel rendelkeztek, akiket lehetett imádni a legteljesebben antropomorf módon, mint például az aranyborjú esetében. Izrael népe ezt a felszültséget folyamatosan megélte: az egyistenhitet úgy kellett megőrizni, hogy közben kialakítsanak az idegenekkel bizonyos barátságot és együttműködést.

Mindezt azért szükséges hangsúlyozni, mert a kereszténység első évezredében az ó- és az újszövetségi könyvek recepciója változott. Az első századokban, kb. a VI–VII. századig az újszövetségi könyvek uralták a kereszténység közgondolkodását. Az ószövetségi könyvek és az azokban található eszmék, mint előképek, gyökerek szerepeltek. A kereszténység ellenállt annak a kísértésnek, hogy az Ószövetséget megtagadja. Voltak ugyanis olyan eretnekségek, amelyek az Ószövetség teljes elvetését javasolták, de ezeket a kereszténység az első hat évszázad során kivetette magából. Létezik azonban egy fordulópontra akkortól kezdve, amikor a kereszténység már világosan kettétagolódtott, de még ketté nem szakadt. Azzal a bizánci, görög nyelvű kereszténységgel találta magát szembe a nyugati kereszténység, amely a népvándorlás során érkezett új népek által átalakított Nyugat-Európában rendezkedett be és a közös gondolkodási nyelve a latin lett. Ebben a latin környezetben egy dinasztia-váltás – a Meroving uralkodóház letűnte és a Karoling uralkodóház fölbukkanása – után történt meg a Szentírás törvényeivel kapcsolatban az a változás, amelyre érdemes magyar szempontból odafigyelni. Nagy Károly birodalmában az ószövetségi könyvek fölértékelődtek. A Karoling kori szerzők a ószövetségi könyveket statisztikailag kimutathatóan ugyanolyan, ha nem jobb mértékben idézik, mint az újszövetségi könyveket. A politikai berendezkedések, állami intézmények ugyanis Nyugaton nem az ókori birodalom folytatásai mint Keleten, hiszen a keleti Bizánci Császárság, mondhatni a Római Birodalom folytatása, nem vallási, hanem politikai a berendezkedés szintjén. Nyugaton a Karoling dinasztíának ki kellett találnia az új politikai berendezkedést, amiben az ószövetségi eszmék segítettek is, elsősorban mindaz, ami az Ószövetségben a királyságra vonatkozik. Az ószövetségi királyság intézménye jelentős hatással volt a Karoling kori törvényhozásra. Némileg korábban, a toledói vizigótok az ószövetségi minták alapján megalkották a királlyá kenés rítusát. A fölszentelt királyt krizmával kenték föl ószövetségi mintára, és így a hatalmát egyszerre származtatták Istentől és egyszerre relativizálták Isten parancsainak tükrében. Mindez törvényekben is lecsapódott a folyamatos jogalkotások során, amint erről a Karoling-birodalom helyi zsinatai tanúskodnak. Ezek a törvénygyűjtemények majd eljutnak ide hozzánk is a X. század második felétől kezdve és a XI. század első évtizedeiben. Ez a Karoling kori törvénykezés hatott Szent István két törvénykönyvére. A Karolingok átvették és liturgikusan továbbfejlesztették, utána elterjesztették a királlyá kenést, illetve koronázást.

Nagy Ottó császárrá koronázása 962. február 2-án, Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepén történt a római Szent Péter Bazilikában és 38 évvel később ment végbe Szent István királlyá koronázása 1000. december 25-én. Ezekben a hajszálgyökereken keresztül érkezett az a keresztény eszmerendszer ide, Szent István udvarába, amellyel megjelennek az Intelmekben. Az Újszövetségben – noha a Karoling-birodalomban az ószövetségi könyvek fölértékelődtek, de nem fedték el az Újszövetség tanítását – még inkább elmélyült az idegen állapot megértése és az, hogy a keresztényeknek itt, lenn nincs maradandó lakásuk. „A rókának odúja van, a madárnak fészke, az Ember Fiának nincs hová lehajtania fejét” – ennek az egyetlen mondatnak az elhangzása a latin nyelvű liturgiában és a kifejtése olyan mozzanat, amely segítette Istvánt, illetve munkatársait abban, hogy olyan befogadó, tágasságos mondatot fogalmazzanak meg az Intelmekben, amely képes volt az eszmét is átvinni a politikai gyakorlatba és hosszútávon biztosítani a magyarság jövőjét. A keresztények zarándokok ezen a Földön. A zarándoklat e világban folyamatosan tart és ennek a zarándok-mivoltának a tudatosítása, állandó jelenléte a kialakuló magyar keresztény társadalomban szintén segített abban, hogy Szent István és munkatársai a magyar nép alapjogainak legteljesebb tiszteletben tartásával tudjon megértést tanúsítani a vándorlás során a magyarokhoz csatlakozott néptörödékek felé. Az az etnikai kép, amely fogadta a magyarokat – az itt élő néptörödékek részéről – a Kárpát-medencében, másrészt az, amelyekkel a magyarok ide érkeztek, szükségessé tette, hogy ez a befogadásra kész eszmeiség mindvégig jelen legyen és törvényes szinten is megfogalmazódjon. Amennyiben az Intelmek mindössze az első magyar politikaelméleti mű, azt mondhatjuk, hogy, az utilitás, a hasznosság érvényesült. Ez az utilitás azonban nem egyetlen alkalomra szól és nem egyetlen uralkodó egyeduralkodójának biztosítására szolgált, hanem rendelkezett

Szent István király talán legjobb állapotban megmaradt középkori ábrázolása a nagyszebeni gótikus püspöki székesegyház (XIV–XVI. századi) szentélyének északi falára festett monumentális Kálvária-freskó bal széléről. Készítette Rozsnyai János, 1445. (Horváth Zoltán felvétele)

Szent István szobra Székesfehérváron. (Gelencsér Ferenc felvétele)

egy keresztény szellemiségű dimenzióval is, ami áhagyományozódott a következő századokra.

A XIII. században kritikus szakaszhoz érkezett el a magyarság, amely a megsemmisülés felé is vezethetett volna. A kunok betelepedésének ideje ez, és elmondhatjuk, hogy Szent István befogadó eszmerendszere a kunok esetében kétszeresen tudott érvényesülni. A tatárjárás előtti drámai esemény: a Kötöny legyilkolása miatt déli irányba vonuló kunok pusztítása elővételezte a tatárjárást. Az tény, hogy ezek utána egy-két évtizeddel a kunokat a magyarok pogányként be tudták fogadni, lehetetlen lett volna Szent István befogadó eszméjének továbbélése nélkül. Időben ezt megelőzően már volt a kunoknak milkói térítő püspöksége a Havasalföldön, amely 1228-tól 1241-ig, mindössze 13 éven át létezett, és ahol 60 dominikánus szerzetes lett ez idő alatt vértanú. A milkói püspökséget Róbert esztergomi érsek és a magyar király, II. András irányításával szervezték meg. Ez a püspökség bizonyítja azt, hogy még a befogadó eszmerendszer körébe tartozó intézményt is tudtak szervezni. Nem az alapítókön múlt, hogy 1241-ben a térítésnek a tatárjárás első hulláma következtében vége szakadt. A kunok betelepése után a magyarság az ő jelenlétükkel igen komoly erőpróbának lett kitéve. Amikor a kun törvények 1279-ben megfogalmazódtak, akkor az, ennek a Szent István-i eszmerendszernek a birtokában történt és nem a konkrét, negatív, mindennapi történelmi tapasztalatok alapján, hiszen a kunok megtérése nem egyik napról a másikra ment végbe. Meg kell még említeni a jászokat, akiknek a betelepülése szintén hozzájárult ahhoz, hogy ez a Szent István-i befogadó eszme a maga ószövetségi és újszövetségi gyökereivel újra tudjon érvényesülni. A jászok, illetve elődeik, az alánok a IX. századtól kezdve ismerték a kereszténységet, de a XIV. századi jász temetők sírleletei fele-fele arányban tanúskodnak keresztény és pogány hitről, ami azt jelenti, hogy még a XIV. században is a keresztény magyar királyság olyan türelmet tanúsított a félig keresztény, félig pogány népelemek iránt, amely minden bizonnyal párját ritkító.

Az 1054-es év a kereszténység keleti és nyugati részre szakadásának hivatalos dátuma. Igaz, hogy a kereszténység csak akkor vett tudomást a kettészakadásról, amikor a IV. kereszties hadjárat 1204-ben nem a Szentföldet foglalta vissza, hanem Konstantinápolyt foglalta el. De még ezek után is, – itt a Kárpát-medencében – a keleti és a nyugati kereszténység szembenállása nem volt olyan döntő és végleges, és főként nem volt olyan gyűlölettel teljes, mint ahogy azt föltételezik. A XV. századból egyetlen példa elegendő. A délvidéki Kevéről a rácok föltelepedtek az ország szívébe, megalapítva a mai Ráckevét. Az ortodox szerbek, akik odaérkeztek, otthont teremtettek maguknak a XV. század kellős közepén. Tehát a Szent István-i befogadó eszme, amely meghatározta az ország történelmét még a XV. században is érvényesülni tudott.

A hazai történetírás azt, ami 1686-ot követte, nem eléggé értékeli. Amikor a magyarság lélekszámban az 1526-oshoz viszonyítva 150 évvel később nagyjából felére csökkent, akkor érthető, hogy telepésekre volt szüksége az országnak. A nagymértékű betelepítések elkezdődtek, megindult a barokk újjáépítés, ami valójában egy második honfoglalás és második honalapítás. (Karácsonyi János történész élt ezzel a fogalom párosítással, aki hangsúlyozta, hogy ha a honfoglalást nem követi honalapítás, akkor ma nem lennénk itt.) A XVII. század végén Buda visszavételével nemcsak a hódoltság szűnt meg, hanem elkezdődött egy második honalapítás, amelyben tekintélyes számban vettek részt idegenek, telepések, akik bizony nyelvünkben, származásunkban, szokásainkban tényleg messziről jött idegenek voltak. És mégis otthonra találtak a keresztény eszmerendszeren belül, s mialatt magyarrá lettek, magyarnak tudták magukat, napjainkig megőrizték nyelvüket. Érdemes hangsúlyozni, hogy mindez nem történhetett volna meg, ha a barokk korban a Regnum Marianum, a Szent István-i állameszme nem elevenedik föl. A XVIII. században a prédikációkban, a vallásos irodalomban és még számos módon újra jelentkezett a Szent István-i befogadó eszmerendszer amely lehetővé tette, hogy az a sokfelől jött idegen saját örökségének, értékeinek megtagadása nélkül a magyarsággal egybetartozónak érezze magát. A XVII. századi Pesten több volt az idegen nyelvű, mint ahányan a magyart beszélték, mégis ez lett a magyarság szellemi életének központja, s fővárosa.

A harmadik évezred első esztendejében, Szent István befogadó eszmerendszerének keresztény gyökereit kutatva a történelem arra tanít, hogy a magyarság ezer esztendejét végigkísérte a keresztény eszme valóságba átültetése – egészen a második világháború lengyel és a napjainkban lezajlott délszláv háború soknemzetiségű menekültjeinek befogadásáig. A történet-tudomány és a honismeret – bibliai képpel élve – olyan, mint a Noé bárkájába csőrében olajággal visszatérő galamb, amely a befogadáson keresztül nemzetek, népek közötti békességet hirdet.

Dr. Török József

Irodalom: *Ács Zoltán:* Nemzetiséget a történelmi Magyarországon. Bp., 1996. – *Herczeg Ferenc:* Német nemzetiségi kérdés. Bp., 1902. – *Riché, Pierre:* La Bible la ne plitique dans le hunt Moyen Age. Paris, 1984. – *Szűcs Jenő:* Az Intelmek, mint az első magyar államelméleti mű. Bp., 1988.

